

Dites de S' Arc de Sant Martí

Senyor don Pere M. Cardona.

Mahó.

RESPECTABLE senyor meu i benvolgut amic: Perque us conèg, us conèg i us admir, per vostres trabais, en els quals haveu demostrat sentir l' amor viva, activa, de patricia empenta, per al be de nostra terrèta; mentres us don mil mercès per vostra coral escomesa i per ses preguntas que me fèis, permeteu-me que, per a contestarles, ho faixi *en plà*, en sa nostra llengo.

Anys fa, — i REVISTA DE MENORCA se 'n ocupà en son nombre 3, de 1896, — que vaig fer referencia de sa discrepància que hi ha entre els dos refranys menorquins que 'm consultau i els consemblants italians.

Arc de Sant Martí es matí, — *passa avant en ton camí*, diu sa nostra Pagesia, i ens ho expliquen axí: «per nègre qui estigui, no plourà». I ses vegades que som demanat es perquè, m' han fet de resposta, — «que axí ho hem trobat, i axí ho deixarèm». Us diré lo pòc que he observat: a sa temporada d' hivern, que aqní es la plujosa, quand es Sol està en Sagitari i Capricorni, (de sa tercera dezene de novembre a l' acabament de sa segona dezena de janer), degut an a que es Sol està molt baix, s' arc de Sant Martí abans de mixdia (matí) se pinta damunt sa nivolada cap a mestral i tramontana, nivolada que, quand plòu, plòu a rot-los. Ja ens ho díuen aquest refranys: *Llebèig brut i tramontana neta, prest tendrèm aigueta*. — *Si sa tramontana carrega, però es llebèig fa ull, jarri, mull!*

(1) I els dos queden resumits en aquest: *Llebèig, aigo veig*.

Es a dir: sa pluja tenguda, de durada, ens ve de llebèig i no de tramontana. Record que, cinquanta anys fa, dels mariners de Mahó vaig aplegar els refranys italians, que 'ls deïen axí: *Arco il matino* +

(1) Aquest refrany, per oblit, no figura, jcom tants d' altres! en la secció publicada. S' altre hi figura am sa variant mahonesa: «Mitjorn brut i tramontana neta...» Record que des primer vaig sentir dir a Mallorca aquesta variant: «Si sa tramontana carrega y es llebèig bramula, (tròna) jarri, mula!» Entenen que volien dir: «cap a casa!»

tres pares se ficsaren, sentint es mot incomprès, en s' abundancia d' aigo, i no en so vent qui la duía. I élls dirien, a les hores, i noltros deim avui encara: *plou a xamals*, en ploure fort, encara que

+ — *capote e capotino; Arco a la sera; buon tempo spera*; formes aforístiques que si fossen nostres, tendrien son lloc a la secció de *Marina*, i no en la d' *Agricultura*, que es la publicada del nostre FOLK-LORE, perque a la pagesia no les he sapigudes trobar.

Arc de Sant Martí es capvespre, — *ves demà ont fas sa festa*. Açò es: demà plourà; no podràs fer fèina an el camp. En sa estació plujsosa apuntada, s' arc, as capvespre, es pinta damunt sa nivulada o saola de gregal i llevant, i, si es a primeres hores des capvespre, es pinta cap a gregal i tramontana. Es sa nivolada qui se 'n va; no es d' élla i tot-d' una que s' esperi s' aigo, sinó des retorn de l' endemà. I díuen que poques vegades falta. Si la aforística ès es resúm de s' esperiència popalar, encara que certes sentencies ens semblin desbaratades, havèm de creure que qualque motiu les serviría de peu, del contrari, no s' haurien aguantades dretes, no ens haurien arribat. En el discurs de ses centuries, ¿ha variat sa meteorística menorquina?... ¿Podría una modificació temporaria de *ses coses que passen en l' aire* («meteóros») haver donat motiu als dos refranys esmentats?... ¿Està Menorca en una reconada meteorològica, ahont ses corrents atmosfèriques hi regolfen?... Respongui qui ho sab. Lo que si sembla que en temps passat se tramontana avui *descalificada* en el ram de pluges, (1) era sa mestressa de ses grans tamborinades. Axi sembla recordar'ho es modisme vulgar *plou a xamals, fa aigo a xamals*, vulguent dir: «fa aigo gròssa, fòrta». No sé que sa paraula *xamals* tengui a Menorca altra acepció. Es que sa paraula es una deixa dels alarbs. *Xamal* en arab vulgar y en sentit general, vol dir *ma esquerra*, i en particular, *tramontana*, Nort; girats a llevant, (a la Meca), sa tramontana està a l' esquerra del que mira. Els nostres avantpassats sentirien dir als moros que aquí quedaren, i ho dirien mitx xampurrat, *xetà ax-xamal*, o *pluja ax-xamal*. I devía esser élla tant fòrta, tant abundosa, que 'ls nos-

(1) I tant matèix, a son favor tenim es refrany: *si llampetja sa tramontana, abans de tres dies haurà plogut*.

plogui de ponent o de llevant. Açò es un pensament meu; es a dir, que no val rès: no es article de fè filològica.

Els dos refranys de s' *Arc de Sant Martí*, ètendrien en temps passat a tota Menorca es sentit que vos dèis, i en part me consta, que an es cap de Mahó els-i doner, i els-i donen els castellans i italians, i que vos tan be explicau científicament?... Fins avui no en som trobat es rastre.

Aigo de bimbolla es pluja forta, de gotes gròsses que fan bufogues o bufetes (bimbolles) al clavarse damunt s' aigo dels bassiòts. — *Aigo de burcany*, es pluja forta també, i tal nom li dona es poble fent esment, no de la bimbolla, sino de sa mena de surtidor, de brollador que alcen ses gotes gròsses qui feren am força ses aigos embassades. Sos equivalents castellans no els conèc: tals aigos dèuen inclòure 's en ses paraules *aguacero*, *chubasco*...

La una *assadolla*, es a dir, *assacià*, abeura sa terra fins que te sèt; s' altra, *dura tot l' any*, aço es, es aprofitada, umpl cisternes i aljubs, dona saó fonda a sa tèrra. El verb *assadollar*, i es nom verbal *sadóll* (en sentit de *panxa plena*), son vulgars a la pagesía. *Tenir segur es sadóll*, es tenir segura sa menjúa, tenir taula franca.

Fer festa, en dia faner, a la pagesía, en sentit metafòric, vol dir *no poren fer feina*.

En dia faner trobareu un bracer, bo i sa, dins vila, i us dirà: — ¡Ja ho vèis; faig fèsta!.. — No hareu de menester demanar-li explicacions; amb es tò de sa veu i uis baixos ho ha dit ben clar que no va de vegues; ha usat *un mot tapat* per a dir que no té feina, que no te ahont guanyar-se es pal... An aquesta metàfora, si la coneixen els pobres vergonyants!..

Les variants aforístiques que me citau, trobades per Vos a Mahó, no les coneixia. Bo es aplegarles: «*Arc al matí, no passis avant en ton camí; Arc al cap vespre, ves demà ont fan sa festa*».

Permeteume, bon amic i paisà, una mícona d' aforística menorquina comparada. Preguntèm al poble. — «Que pensau de s' *Arc de Sant Martí*?» I per tot arreu us respondràn: — «Que marca s' acabament de sa temporalada; que senyala bon temps: «*Arc de*

Sant Martí — atura es deluvi». I ens ho diràn amb un convenciment, que ens semblarà tret del Gènesi, com una recordança de la bonança que seguí al Diluvi universal.

Si, oït açò, puntualizàm: — I Arc de Sant Martí es matí...? — «Passa avant en ton camí», — responen tots. I solen afegir sense fer refurada: — I «arc de Sant Martí es capvespre, — ves demà ont fas sa festa», o «demà ferèm festa, es a dir, no podrèm fer feina». En es Mitjorn Gran, i entre gent veia, som replegat: «Arc de Sant Martí es matí, — pren capot i seguèix ton camí» (tal vegada farà una ruixada, pero no ho val aturar-se), «i arc de Sant Martí es capvespre, — ahont seràs demà, faràs sa festa», (sa pluja no' t deixarà moure't), I aquesta variant, aplegada a Binicodrellet: «... ahont seràs demà faràs *la siesta.*» Castellanisme que no l'hem de suposar vengut de Castella.

A Santa Margalida (Mallorca) diuen: «Arc de Sant Martí: si surt es matí, dona bon camí; si surt es capvespre, demà no aneu a festa». Se enten: perque demà plaurà.

A Eivissa: «Arc de Sant Martí es matí, replega es bòus i tira a fugir». De s' Arc de s capvespre (que a Eivissa ne diuen *tarda*) no 'n teng noticia. Es a dir que a les Eivices, com a la marineria de Mahó, tenen de s' Arc la opinió meteorològica italiana; contrària, a la pagesia baleàrica. (Etnicament les Eivices no son Balears).

Pero encara hi ha un reconet en el camp del Refranç que queda sense escorcollar: ès es reconet ahont te es poble apuntades ses incredulitats, sa falta de confiança en els pronòstics de pluja. Per açò el sentiu que diu: «Arc de Sant Martí fa ploure o fa espargir». — «Si no va de ploure es temps, — tot senyal d' aigo ment», o «no hi cap senyal que digui ver». — «Si vols mentir, parla des temps», (que ha de fer). Y ferm am tals idees, el pagès s' abraça am la conformitat, i diu: — «Com Deu vol, s' ennivola i plou». — «Plou com Deu vol»... I no se preocupa massa de les prediccions aforístiques.

Se convèrsa m' agrada; però no voldria fer llarg.

Manau i disposau de vostre servent i coral amic afectíssim.

F. Camps Mercadal.

Mitjorn Gran, 30 decembre 1916.